

MAVİ VE PEMBE DÖNEMLERİYLE PİCASSO

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Yeşim ÇELİKHAN KORKMAZ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

ayckorkmaz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0274-8587>

ÖZ

Picasso, yirminci yüzyılın ilk yılında, yirmi yaşında bir İspanyol göçmen olarak sanatın başkenti Paris'e geldiğinde, kendisine tümüyle yabancı olan bu yeni ortamda kabul görmekte zorlanır. Başlangıçta küçük ölçekli sanat simsarlarının ve sanat galerilerinin talepleri doğrultusunda, hayatta kalabilecek kadar bir gelir elde etmek adına kendisini önceleyen çeşitli ressamın işlerine benzeyen resimler boyar. Fakat çok geçmeden yüzleştiği tüm maddi ve manevi güçlüklerle rağmen, kendisinden istenilen resimleri tekrarlamak yerine, kişisel ve özgün bir resim dili arayışına girer. Picasso'nun bütünüyle kendisine ait olan ilk özgün yapıtları, bu dönemde ortaya çıkar. Hüznün, yalnızlığın, yabancılaşmanın, yoksulluğun betimlendiği bu resimler, mavinin tonlarında boyandıkları için daha sonra sanat tarihçileri tarafından "mavi dönem" şeklinde isimlendirilecektir. Paris'e alıştıktan, kendisine bir arkadaş ortamı kurduktan ve Fransızcasını ilerlettikten Picasso daha sosyal birisi olmaya başlar. Özel yaşamındaki değişimler, resimlerine de yansır ve mavi ağırlıklı boyadığı resimleri yavaş yavaş pembe ve gri tonlarına evrilir. Resimlerinde hüznün ve dışlanmışlık korunmakla birlikte, yaşama karşı daha olumlu bir yaklaşım ön plana çıkar. Bu dönem de sanat tarihine "pembe dönem" olarak geçecektir.

Anahtar Kelimeler: *Picasso, Mavi Dönem, Pembe Dönem, Paris, Modern Sanat.*

BLUE AND PINK PERIODS OF PICASSO

ABSTRACT

When Picasso came to Paris as a Spanish immigrant in the first year of the twentieth century, he had difficulty in gaining recognition in this completely different environment. In the beginning, in line with the demands of small-scale art brokers and art galleries, he painted paintings that are similar to the works of various painters who prioritize themselves in order to earn enough income to survive. However, despite all the material and spiritual difficulties that he faced, he began to search for a personal and original painting language instead of repeating the desired paintings. Picasso's first original works which belong completely to him, emerged in this period. Due to these paintings which are depicting sadness, loneliness, alienation and poverty, being painted in shades of blue, the period will later be named by the art historians as the "blue period". As he got used to Paris, made friends and advanced his French, Picasso became a more social person. The changes in his private life were reflected in his paintings, and his blue-painted paintings gradually evolved into pink and gray tones. While sadness and exclusion are preserved in his paintings, a more positive approach to life comes to the forefront. This period would also be named as the "pink period" in art history.

Keywords: *Picasso, Blue Period, Pink Period, Paris, Modern Art.*

GİRİŞ

Paris, yirminci yüzyılın başında, Avrupa'nın tüm kentlerinden daha özgürlükçü, kendi ülkelerinde değer görmeyen sanatçılar için çok daha hoşgörülü, insan haklarına önem veren imtiyazlı bir merkezdi. Fransa, dünyanın dört bir yanından bilim insanlarını ve sanatçıları kendi topraklarına gelmeleri için teşvik eden bir göçmen siyaseti uyguluyordu. Bu siyaset, Paris'i küresel anlamda yetenekli insanların buluşma noktasına dönüştürmüştü.

Dünyanın en yetenekli sanatçılarının akımı, Paris'i pek çok konuda olduğu üzere, resim sanatında da öncü konuma getirmişti. Resim, Paris'te gelenekselciliğin dışına taşmış, sayısız yeni ve avangard görüş bu sanatı oldukça zenginleştirmişti. Artık hiçbir resim akımı diğerleri üzerinde egemen değildi. Her akıma yer vardı.

En yetenekli avangard ressamlar Montparnasse ile Montmartre semtlerini mesken tutmuştu. Varsıl olan sanatçılar Montparnasse'ı seçerlerken, yoksul olanlar henüz yeni yeni gelişmekte olan Montmartre'a yerleşiyordu. Paris'e ilk kez 1900'deki Evrensel Sergi'nin İspanyol pavyonuna bir resminin seçilmesi sayesinde gelen Picasso, yalnızca on dokuz yaşındaydı. Beş parasız genç Picasso, dönemin taşrası İspanya'dan dünyanın en kozmopolit kentine geldiğinde, Paris'in ressamları ağırlayan iki semtinden zorunlu olarak yoksullara hitap eden Montmartre'ı seçti. İlerleyen yıllarda Paris'in en tanınmış ve en zengin ressamı olacak Picasso, yoksulluk yıllarında resmettiği mavi ve pembe dönem resimlerinin tümünü işte o dönemde, yoksulların semti olan Montmartre'da boyayacaktı.

Mavi Dönem'e Doğru

Picasso'nun Paris'teki ilk ayları, rengi temsil değerleriyle kullanmayı reddeden ve çoğu zaman Alman ekspresyonizmine benzer şekilde vahşi ve çığ tonlara yönelen, ışık gölge oyunlarını dışlayan resimler yaparak geçer. Ağırlıklı olarak Degas ile Toulouse-Lautrec tarzına yakın duran bu ilk dönem yapıtları, düşük fiyatlarla olsa da, Paris'te müşteri bulur. Bu tablolarla belli bir talebin olması, Picasso'nun galericilerle sözleşme yapabilmesini sağlar, Picasso, galerici Manach'ın ressamlarından birisi haline gelir. Picasso daha ilk yılında, yani 1901'de Vollard'ın galerisinde ilk sergisini açar. Sergi basında da yer bulur. Resim eleştirmeni Felicien Fagus, *La Revue Blanche* dergisinde, "Picasso mutlak ve iyi bir ressamdır. İzleyenler Picasso'da Delacroix, Manet, Monet, Van Gogh, Pissaro, Toulouse-Lautrec, Degas gibi ataları dışında da birçok etki görebilmektedir" diye yazar (Breunig, 1958, s. 188). Picasso, Paris resim piyasasında kendisine küçük de olsa bir yer açmıştır; fakat resimleri henüz kendisine ait özgün yapılar olmaktan çok uzaktadır.

Mavi Dönem

Picasso'nun resim dilinin özgünleşme yoluna girişi, Paris'e İspanya'dan birlikte geldiği ve Montmartre'daki oda arkadaşı Casagemas'ın, platonik bir aşk dolayısıyla intihar edışıyle gerçekleşir (Battistini, 2001, s. 28). Yaşamında ilk kez kendisi için çok yakın birisini yitiren Picasso, Montmartre'da yaşadığı kültürel dışlanmışlık, yoksulluk, gurbette olmanın verdiği hırpalanma gibi diğer öğelerin de birleşmesiyle, kendi yaşamının hüznünü, geliştirdiği plastik bir üslupla tuvallere aktarmaya başlar. Mavi renginin egemenliğindeki bu monokrom ağırlıklı resimler, sanat tarihinde Picasso'nun mavi dönemi olarak isimlendirilecektir.

Picasso'nun mavi dönem yapıtları, Paris'e ilk geldiği yılın aksine, kompozisyon üzerinde fazla düşünülmeden, aceleyle yapılmış ve hızlı boyanmış resimler değildir. Aksine titizlikle planlanmış, pek çok eskizler ve çeşitlemelerle öncelenmiş, uzun saatlerce boyanmışlardır. Dahası tüm bu uğraşlara rağmen, eğer resimler Picasso'nun hoşuna gitmemiş olursa, yok edilmişlerdir. Picasso bundan böyle piyasaya ya da müşterilerin özel siparişlerine yönelik resim yapmayı bırakmış ve yalnızca kendi beğeneceği resimlere kapanmıştır. Bu kapanış, ilk özgün Picasso resimlerinin üretiliştir.

Picasso mavi resimlerini, 1901 ile 1904 yılları arasında boyar. Renk olarak mavinin titrek ışıktaki ortaya çıkan tonlarına, tema olarak yoksunluk ve dışlanmışlığa, ruh hali olarak hüznün, keder ve çaresizliğe, kompozisyon olarak kişinin/kişilerin ön plana çıkarılıp ortamın geriye atıldığı bir yaklaşıma sahiptir. Bunlara çizgilerin benzerliği de eklendiğinde, mavi dönem, belirgin ortak özellikler taşıyan bir seriye dönüşür.

Resim 1: Trajedi, Picasso, 1903 (Mavi Dönem)

Picasso'nun özgün bu dönemi, kendi yaşadığı dönemin akımlarıyla tümüyle uyumsuzdur ve bu yüzden de o çağda pek anlaşılmamış, reddedilmiş, piyasada başarı sağlayamamış, pek müşteri bulamamıştır (Spence, 2011, s. 15). Ayrıntıların olabildiğince azaltıldığı, çizgilerin yalın formlarla kabul edildiği mavi dönem resimleri dışlanmışlığı betimlerken, duyguları da dışlayan bir atmosfer yaratarak, izleyicilere derin bir yabancılaşma hissettirdiklerinden, genellikle huzursuz edici olarak görülmüşlerdir.

Picasso'nun mavi döneminin çizgileri, natüralizmle başlattığı mücadelenin ilk adımıdır. Minimize edilmiş bir rölyef ve hacimle inşa edilmiş mavi dönem resimleri, derinliği ve perspektifi önemsemez. Kompozisyonunu dağınık bir ışıkla ve mavinin zenginleştirilmiş tonlarıyla temellendirir. Bu resimlerin plastik dilinde en öne çıkan özellik, dönemin kendisine de adını veren renktir. Picasso, maviyi, yaşadığı kayıpların, dışlanmışlığın, yoksulluğun, yoksunluğun ve yabancılaşmanın, onu yaşamın dışına atarak bir arafta dondurmasını ve hissizleştirmesini en iyi temsil edecek renk olarak

düşünmüş gibidir. Dönemin başlangıcında, sıcak renklere kısmen eklenen dondurucu mavi, çok geçmeden resimlerin bütününe etkisine alarak, monokrom bir seri üretir. Bu seçim, yaşamın renkliliğini ıskalayarak, ıssız bir mavide donan bir ruhun plastik tercihidir. Mavinin tekelinde, varoluşun göze görüldüğü halini temsil etmeyi reddedişi vardır. Klasik resim kadar, empresyonizme de bir başkaldırı söz konusudur.

Monokrom yapılarına karşın, Picasso'nun mavi resimleri kesinlikle tekdüze değildir. Benzer tekrarlara da sıkışmaz. Picasso'nun mavileri kimi zaman soğuk bir turkuazın titrek ışığına sahipken, bir parça morun desteğiyle ısınarak parlayabilmekte, siyaha yakın koyuluktaki maviler, sarımsı nüanslar içeren açık mavilerle kontrastlara zorlanabilmektedir. Beyaza yaklaşan tonlarla gerektiğinde hüznü de olsa, ışıltılara kavuşabilme olanaklarıyla donatılmıştır (Alpay, 2018, s. 31). Tek rengin zenginleştirilmesi, Picasso'da sıcaklığı dışlasa da, geriye kalan tüm imkânları kendisinde saklı tutmayı başarır.

Picasso'nun mavi dönem resimlerinin odağında insan bulunur. Ölü doğa, manzara, kent görünümleri gibi resmin klasik konuları mavi dönemin dışladığı konulardır. Ayakta duran, oturan, çömelen, uzanan, poz veren ya da ölmüş insanları resmederken Picasso, betimlediği insandan ya da insan grubundan rol çalabilecek her türlü maddi ayrıntıyı da resminden dışarı atar. Eşyalara yer vermez. Bütünüyle flu bir mekân düzenlemesinde, tüm netliği insana verir.

Picasso'nun insanların gözleri pek nadiren izleyicilere dikilidir. Gözler çoğunlukla kapalıdır. Açık olduklarında ise dış dünyayı göz(et)lemek yerine, çaresizce içe bakarlar. Mavi dönemin insanları kendi dışlarına kördür. Bu körlüğü Picasso, zaman zaman gerçek anlamda kör insanları da resmederek daha da vurgular.

Resim 2: Otoportre, Picasso, 1901

Kötü giyimli, perişan ve çaresiz bu kişilerde, insani gereksinimlerin neredeyse hiçbirisi karşılanmamıştır. Ya anonim bir duvarın önünde, ya sefil bir lokantada, ya açık havada, ya ölüm yatağında, ya da tabuttadırlar. Tümü sağlıksız derecede zayıftır ve bu zayıflık açlığın sonucudur.

Restoranlar ya da kafeler, resimlerdeki insanlar için hoş vakit geçirilen ya da dışarıda bir şeyler içerek moral bulunan yerler değildir. Ne yakacak kömürleri ne de kendilerini koruyacak kıyafetleri olan çaresizlerin berbat kış soğuğunda, donmamak için kendilerini zor attıkları kamusal mekânlardır. Önlerinde bir kap dahi yemek yoktur. Çünkü bunları karşılayabilecek gelirleri yoktur. Sipariş edebildikleri tek şey içecektir. Ve iki kişi bile olsalar, önlerinde yalnızca bir bardak vardır. Paraları

ancak bu kadarına yeter. Tek bir bardak içecek, restoranda ya da kafede kalabilecekleri kadar uzun kalmaya çalışırlar.

Yoksunluk ortamlarını betimleyen mavi dönem resimlerinde gülen, gülümseyen, kendi halinden memnun görünen ya da kendisine güvenen tek bir kişi dahi yok gibidir. Betimlenen kişilerin tamamı mutsuz, tedirgin, çaresiz, yılgın kaybedenlerdir. Hiçbirisinin bir düşü ya da umudu kalmamıştır. Yaşam onlar için sonu ancak ölümlerle gelebilecek bir aşağılanma, ezilme ve dışlanmadır. Zengin Paris'in yoksul Montmartre'a sürdüğü çaresiz yoksullardır bunlar.

Avurtları çökmüş, yaşamaktan yorgun, hayatla başa çıkamayan, dünyanın tüm sıcaklığından uzaktaki üşüyen mavi bedenlerden, sanki ruhları da çekilmiş, geriye arı bir enkaz kalmıştır. Anne ve çocuk tasvirleri dışındaki mavi dönem resimlerinde, mavinin hüznünde ve soğukluğunda sevgi de tuvalden uzaklaşır. Çiftler, genellikle üşürler ve yaşamın darbelerinden kaçmaya çalışırcasına birbirlerine sokulur. Bu sokulmalar aşk ya da sevgiyi çağrıştıran yaklaşımlardan uzak, toplumun çeperlerinden dışarı attığı insanların hayatta kalabilmek için umutsuz ve çaresizce birbirlerine sarılmalarına yakındır. Hareketsiz ve dalgın figürlerin kederli ve kasvetli ortama rahatsız edici itaatkârlıkları, zaman ve mekândan kopuk bir varoluş sunar. Bu mavi dünya, rengârenk burjuva dünyasından ölesiye kopuktur. Renkli dünyada kendilerine hizmet edecek bir rol bile verilmemiştir. Mavi, renklerin dünyasından sanki tümüyle dışlanmıştır. Tema, yaşamdan soğumuş tutunamayanlardır. Küçük insanların melankolik yoksunluklar evrenidir.

Mavi dönem resimleri, günümüzde Picasso'nun en pahalı yapıtları arasında olmakla birlikte, boyandıkları dönemde neredeyse hiç müşteri bulamadılar. Picasso'nun mavi dönemde ısrar etmesi üzerine, ona resimleri karşılığında düzenli bir aylık ödeyen simsar sözleşmeyi iptal etti. Karamsar ve rahatsız edici bulunan resimlerini artık hiçbir galeriye veremeyen Picasso, bundan böyle eskicilerde, kaldırımların önünde, niteliksiz çerçevyelerde satılır oldu. Fakat Picasso geri adım atmadı. Artık taklit yoktu, özgün Picassolar vardı.

“Bateau-Lavoir”

Picasso'nun Paris'le ilişkisi 1904'e değin istikrarsızdır. Maddi yoksunluklar, piyasa ya da eleştirilenler açısından yeterince başarılı olamama, aşk yaşamındaki iniş çıkışlar ve Fransızcasının yetersizliği gibi nedenler, ona Paris ile İspanya arasında git-geller yaşatır. 1900 ile 1904 arasında iki ülke arasında üç kez yer değiştirir (Teber, 1999, s. 127). Ancak Picasso'nun Paris'e dördüncü gelişi, onu kısa süreli bir sığınmacıdan, yerleşik bir Parisyen'e dönüştürür.

Bir sanatçı dostunun Montmartre'da boşalttığı bir atölyeye geçer (Franck, 2009, s. 70). Pek iyi olanakları olmayan atölye binasına, Seine nehrinde çamaşır yıkayan kadınların kayıklarına benzemesinden ötürü, “Bateau-Lavoir” (Çamaşır Teknesi) denmektedir. Bateau-Lavoir'de Picasso'nun yanı sıra Braque, Gris, Modigliani ve Max Jacob gibi farklı etnik kökenlerden gelen pek çok yoksul sanatçı vardır.

Picasso, bu dönemde Fernande Olivier'le sevgili olur. Çift, atölyede birlikte yaşamaya başlar. Böylece Picasso, Bateau-Lavoir'deki sanatçı dostları ve Fernande ile birlikte yepyeni bir sosyal yaşama açılır. Adına “*Picasso Çetesi*” denilen grup, Montmartre'daki bir bar olan Lapin Agile'ye sıkça uğramakta, haftada birkaç kez de aynı bölgedeki Medrano Sirki'nin temsillerine katılmaktadır (Hilton, 1975, s. 50). Artık Paris'te ilk yıllarındaki kadar yalnız, yoksul ve içine kapanmış değildir. Bu derin sosyal değişim, Picasso'nun resmine doğrudan yansır. Mavi dönem resimleri yavaş yavaş pembe dönem adı verilen resimlerine dönüşmeye başlar.

Pembe Dönem

Picasso'nun sanatında 1904'ten itibaren biçim ve konu açısından çeşitli yenilikler görülür. Düzenlemelerinde daha estetikçi bir tutum ortaya çıkar. Paleti monokrom maviden gri, pembe ve yumuşak kahverengi renklerine açılır. Resminin odağındaki çaresizlik ve umutsuzluktan bitap düşmüş yoksullar; soytarılarla, akrobatlarla, hokkabazlarla yer değiştirir (Buchholz & Zimmermann, 2005, s.

22). Bu yenilikler, sanat tarihçileri tarafından, yeni bir dönem şeklinde sınıflandırılmıştır; pembe dönem.

Picasso'nun mavi ile pembe dönemi arasındaki geçiş sert değildir. Resimlerin odağında yine insan vardır ve insanlar hâlâ mutsuzdur, kimsenin dudakları aralanmaz, hiç kimse gülümsemez. Ancak mavi dönemdeki iç burkan, yabancılaştıran mutsuzluk bir nebze kırılmıştır. Yaşam karşısında bütünüyle yenilmiş ve pes etmiş trajik karakterler, yaşam mücadelelerini isteksizce de olsa sürdüren kişilere dönüşmüştür.

Yeni karakterler, komedi sanatının en çelişkili ve rahatsız edici maskelerinden olan soytarı önderliğindeki sirk çalışanlarıdır. Bunlar da topluma tam olarak entegre olamamış, gündelik yaşamdan dışlanmış, göçebe kimselerdir. Ancak bir işleri vardır, gelir elde ederler ve kalabalık bir sirk parçası olarak bütünüyle yalıtılmış kimseler olmaktan kurtulurlar. Soytarılar, akrobatlar ve hokkabazlar tüm kırılma ve savunmasızlıklarına karşın, şefkatli davranışları ve dokunuşlarıyla birbirleriyle yakınlaşıyor, birbirlerini korurlar. Resmedilenler arasındaki ilişkiler daha rahat ve yumuşaktır artık; yoksulluğun da güzel bir yanı var.

Picasso, sirk çalışanlarını, kostümleri içerisinde betimlemesine karşın, onları gösterileri sırasında değil, sirk ortamından ve izleyicilerden uzak mekânlarda resmeder. Sahnedeki ışıklı halleri yerine, sahne arkasındaki günlük yaşamlarına, dinlenme molalarında düşüncelere dalmış mutsuz anlarına odaklanır. Böylece eğlence dünyasının insanlarından bir melankoli sızmasını sağlar ancak bu hüznü; artık mavi dönemin bitmez tükenmez umutsuzluğundan kurtulur. Henüz sevinç ve toplumla kucaklaşma yoktur, ama yaşam vardır.

Resim 3: Baladinler, Picasso, 1905

Yaşamın içine girişle birlikte bedenler, yüzler, eller güzelleşmeye başlar; renk bu düzelmeyi vurgular şekilde pembeleşir. Yumuşak kırmızı tonların öncülüğündeki sıcak renkler, önce kişilerde, ardından fonlarda soğuk renklere üstün gelir. Nicedir kendi içine kapanarak tüm ayrıntılardan sıyrılan arka planlar açılır, nesnelere neredeyse tümüyle soyutlanmış resmin içine sepetler, çuvallar, davullar, testiler gibi eşyalar girer (Walther, 2005, s. 24).

Ölesiye umutsuzluğun soğukluğundan ve renksizliğinden, kabul edilebilir mutsuzluğun sıcak ve renkli betimlemelerine geçiş, Picasso'nun resmine olan talebi hızla yukarı çeker. Pembe dönem resimlerinin ilk sergisi 1905'te, Haussmann Bulvarı'ndaki Galerie Serruier'de yapılır. Geriye kalan resimlerinin büyük bir kısmını da Vollard'ın satın almasıyla, Picasso mali güçlüklerden kurtulur. O yılın yazını geçirmek için Picasso, Fernande ile birlikte Pirene'deki Gosol adlı küçük bir köye gider ve burada tarzını bir kez daha değiştirerek, pembe dönemini sonlandırır.

SONUÇ

Picasso, kabul görmekte zorlandığı Paris'te yaşamını sürdürebilmek için bir süre başka ressamı taklit eder türde resimler yapmak zorunda kalır. Picasso'nun Paris'e ilk geldiği yıllarda yaşadığı olumsuzluklar ve yaşamının hüznü ile geliştirdiği mavi dönem yapıtları gerek renkleriyle, gerek yarattığı atmosferle kendine özgü bir seri haline gelir.

Mavi dönem resimleri boyandıkları dönemde eleştirmenler tarafından karamsar bulunduğu galerilerde yer alamamış, niteliksiz eskicilerde ve çerçevencilerde satılmıştır. Bu durum Picasso'yu özgün yapıtlar üretmekten vazgeçirmemiştir.

Montmartre Bateau-Lavoir'de yaşadığı yeni sosyal ilişkiler, Picasso'nun resimlerinin mavi dönemden pembe dönem resimlerine dönmesine sebep olur. Yeni dönem resimleri mavi döneme kıyasla gelir seviyesi biraz daha yüksek, mutlu olmayan, ancak umutsuz da diyemeyeceğimiz karakterlere yer verir.

Parisli sanat eleştirmenleri artık 1906'ya gelindiğinde, Picasso'dan haberdardır. 'Hiç kimse' olarak yirmi yaşında, beş parasız olarak geldiği Paris'te, Picasso karşılaştığı tüm maddi ve manevi zorluklara rağmen, kendisine resim piyasasında bir yer açmış, kendisini özgün bir ressam olarak konumlamayı ve yalnızca ressamlık yaparak geçinmeyi başarmıştır. Tüm olanaksızlıklara ve genç yaşına karşın, sanat tarihinde kendisine yalnızca mavi ve pembe dönemlerle dahi bir pozisyon elde etmiştir. Günümüzde bu dönemleri, Picasso'nun en pahalı resimleri arasında yer alıyor.

Picasso, ömrü boyunca sürekli olarak yenilik peşinde koşan bir ressam olarak, sanatında kendi kendisini deşilleyen bir tutum göstermiştir. Bu nedenle çok başarılı dahi olsa, yarattığı akımları her defasında yarattığı başka bir akım için terk etmiştir. Picasso, mavi ve pembe dönemlerini de 1907'de başlattığı kübizm lehine bırakmıştır. Gerçekliği algılamada ve hakikate ulaşmada Batı sanatına topyekûn giriştiği reddiye olarak tanımlanabilecek kübizm ile mavi ve pembe dönemlerinden çok keskin bir şekilde ayrılır. Büyük bir kopuşla, yepyeni bir Picasso olarak, yepyeni resimlere yelken açar. Artık kendisine yeni meydan okuyuşlara girişecektir.

KAYNAKÇA

Alpay, Y. Picasso'nun Mavi ve Pembe Dönemleri. Varlık, 1335: 30-34, 2018.

Battistini, M. Picasso, Sanata Adanan Bir Yaşam. Dost Kitabevi. Ankara, 2001.

Breunig, L.C. Studies on Picasso, 1902-1905. College Art Journal, 17 (2): 188-195, 1958.

Buchholz, E.L. & Zimmermann, B. Pablo Picasso, Hayatı ve Eserleri. Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Franck, D. Bohemler. Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Hilton, T. Picasso. Thames and Hudson, New York, 1975.

Spence, D. Picasso. Koleksiyon Yayınları, İstanbul. 2011.

Teber, S. Picasso. Kavram Yayınları. İstanbul, 1999.

Walther, I.F. Picasso. Remzi Kitabevi. İstanbul, 2005.

